

پنجابی اختیاری

ادب خزینے

بارہویں جماعت لٹری

پنجاب پبلکیشنز، بک بورڈ، لاہور

ادبِ غزنیے

— حصہ دوم —

(پنجابی اختیاری)

بارھویں جماعت لئی

پنجاب یونیورسٹی لائبریری، لاہور

ترتیب

حصہ نمبر

1	ڈاکٹر سر فراز حسین قاضی (مرحوم)	1 - تصوف تے پنجابی زبان
8	ڈاکٹر محمد بشیر گورایا	2 - زراعت کہانی
16	سجاد حیدر (مرحوم)	3 - پتنگے
35	فرخندہ لودھی	4 - پچھلی پڑھائی
43	ڈاکٹر انعام الحق جاوید	5 - پنجابی نثر دیاں ونڈاں
55	ڈاکٹر یوسف بخاری	6 - حسب غاتون
62	الیاس گلشن	7 - ریڈار کہانی
69	حسین شاد	8 - گھسٹیل چائن
76	ڈاکٹر سید اختر حسین اختر	9 - پنجاب دیاں لوک رسماں

حصہ نظم

82	مولوی لطف علی بہاؤ پوری	1 - حمد باری تعالیٰ
84	راقب قصوری	2 - نعت
86	بابا فرید الدین گنج شکر رحمۃ اللہ علیہ	3 - بول فرید رحمۃ اللہ علیہ
87	شاہ حسین رحمۃ اللہ علیہ	4 - کافیاں
88	سلطان باہو رحمۃ اللہ علیہ	5 - ابیات

- 89 سید مجھے شاہ رحمۃ اللہ علیہ کافی - 6
- 91 سید وارث شاہ رحمۃ اللہ علیہ مقولہ شاعر - 7
- 92 میاں محمد بخش رحمۃ اللہ علیہ کلام - 8
- 93 خواجہ غلام فرید رحمۃ اللہ علیہ کافی - 9
- 94 استاد کرم امرتسری چوہرہ گے - 10
- 96 علامہ یعقوب انور غزل - 11
- 98 بشیر منذر کلاڑکھ - 12
- 100 اقبال صلاح الدین سکتے پاتر - 13
- 102 رؤف شیخ غزل - 14
- 104 سلیم کاشر غزل - 15
- 106 ڈاکٹر رشید انور غزل - 16
- 108 منظور وزیر آبادی غزل - 17
- 110 الطاف قریشی ڈونگھے پانی - 18
- 112 علی محمد ملوک غزل - 19
- 114 اکرام مجید غزل - 20
- 116 فیروز دین شرف متاں - 21
- 118 شریف کنجاہی تاریاں دا گیت - 22
- (جاوید نامہ میں اقتباس اپنجابی ترجمہ)
- 119 اسیر عابد غالب دی غزل دا پنجابی ترجمہ - 23
- 121 فرہنگ - 24

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اپنی گل

یارحویں جماعت لئی ادب خزینے دے پہلے حصے توں بعد بارہویں جماعت لئی ایسے کتاب دادو جا حصہ حاضر اے۔ ایس حصے وچ شامل لکھتاں دی چون ویلے ایس گل دادھیان رکھیا گیا اے کہ طالب علماں جیٹرا ذہنی سفر یارحویں جماعت وچ شروع کیتا سی اوس نوں درجہ وارا گے ودھایا جائے۔

ادب خزینے (دووا حصہ) دی ترتیب ویلے جتھے پنجابی دے کلاسیکی شعری تے نثری سرلئے نوں نظر وچ رکھیا گیا اے او جتھے نویں عہد وچ تخلیق کیتے جان والے جدید ادب دے دکھو وکھ پہلوان نوں وی ایس کتاب وچ شامل کیتا گیا اے تاں بے طالب علماں دی فکری، علمی تے لسانی جانکاری دے حوالے نال ارتقائی درجہ بندی تے دلچسپی قائم رہوے۔

ادب خزینے دا ایہ حصہ طالب علماں وچ کسے ادب پارے نوں پرکھن تے جانچن لئی جتھے تنقیدی شعور تے تخلیقی صلاحیتاں بیدار کرن دا سبب بنے گا۔ او جتھے اوہناں دے دل و دماغ وچ اپنے دین، قوم، وطن، تہذیب تے ثقافت دی محبت دے چراغ وی روشن کرے گا تے ایس طرحاں طالب علم اگے جا کے پاکستان دی تعمیر تے ترقی وچ قوم دے معمار دی حیثیت نال اپنا فرض ادا کر سکن گے۔

مؤلفین

حصہ نشر دے ماخذ

- 1 - تصوف تے پنجابی زبان : ڈاکٹر سرفراز حسین قاضی
- 2 - زراعت کہانی : ڈاکٹر محمد بشیر گورایا
- 3 - پتنگے (ڈرامہ) اکالاتین : سجاد حیدر
- 4 - چنے دے اوہلے : فرخندہ لودھی
- 5 - پنجابی نثر دیاں ونڈاں : ڈاکٹر انعام الحق جاوید
- 6 - کشمیری ادب کی مختصر تاریخ : ڈاکٹر یوسف بخاری
- 7 - ریڈار : ایاس گلشن
- 8 - گھسٹ میلا چاشن : حسین شاد
- 9 - پنجاب دیاں لوک رسماں : ڈاکٹر سید اختر حسین اختر
(لہراں)

ڈاکٹر سرفراز حسین قاضی

ڈاکٹر سرفراز حسین قاضی ارج دے عمدہ وچ دی اک جانی پچھانیا ناں اے۔ پنجابی وچ کئی تحقیقی تے تنقیدی کتاباں لکھیاں۔ آپ 1938ء نوں سوہدرہ ضلع گوجرانوالہ وچ پیدا ہوئے۔ ایم اے اردو تے ایم اے پنجابی دے امتحان پاس کرن مگروں درس تے تدریس نوں اپنا لیا۔ پنجابی مرثیے بارے تحقیقی مقالہ لکھ کے پنجاب یونیورسٹی توں پی ایچ ڈی دی ڈگری ایسی جقائے تیکرا پڑنا تے فیر اوہناں نوں آسان تے عام فہم زبان وچ سدھ پدھرے تے من کچھوں طریقے نال بیان کرنا ایہناں دے اسلوب دی خاص پچھان اے۔ تخریر مختصر پر جامع ہوندی اے۔ ایہناں دی تنقید وچ کوئی جھول نہیں ہوندا تے تحقیق دلیلاں اُتے مبنی ہوندی اے۔ ایسے کر کے پنجابی زبان تے ادب دے محققاں تے نقاداں وچ ایہناں داناں معتبر متھیا جاندا اے۔ کجھ عرصے تیک پنجاب یونیورسٹی دے شعبہ پنجابی وچ تے گورنمنٹ کالج لاہور وچ پڑھانے رہے۔ آپ نے پنجابی زبان لئی اپنے آپ نوں وقف کیتا ہو یا سی۔ 4 مئی 1995ء نوں کالج توں گھر جان دے ہوئے رستے وچ ای دل داسخت دورہ پے جاوے نال وفات پا گئے۔ آپ دیاں پنجابی زبان تے ادب بارے چھپن والیاں تحقیقی تے تنقیدی کتاباں وچوں نویں نظم، وارث نزاوارث، تصوف تے پنجابی دے صوتی شاعر، پنجابی لوک گیتاں دافنی تجزیہ تے تنقیدی اصول تے نظریے زیادہ مشہور نیں۔

تصوف تے پنجابی زبان

ایہہ گل منتی ہوئی اے کہ جدوں وی کسے معاشرے وچ اخلاقی قدراں دا زوال ہوندا اے تے بزرگاں دادھیان دین دیاں قدراں قائم کروان ول ہو جاندا اے۔ ایہہ لوک دین نوں عملی صورت وچ لوکاٹی اگتے رکھدے نیں۔ سوکھیاں تے سدھیان لفظاں وچ ایسے عملی صورت نوں تصوف کہیا جاندا اے۔ تصوف باءے کجھ لوک ایہہ وی آکھدے میں کہ ایہہ حیاتی دے دکھاں کولوں نسن دی اک راہ اے ایہہ درست نہیں اے۔ تصوف وچ اک صوفی دین دی روح نوں عملی طور تے اپناندا اے تاں جے لوکی اوس دے عملان نوں دیکھ کے دین دیاں سدھیان راہواں اُتے ٹر پین۔ حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے مبارک دُور وچ اصحابِ صدقہ موجود سن جیہڑے کہ عملی تعلیم دین لئی اک نمونہ بن گئے سن۔

صوفیاں نے وی تصوف دے معنے کھول کے دین دی کوشش کیتی اے تے اپنے اپنے خیال مطابق ایہدی تعریف کیتی اے۔ جویں حضرت ذکریا انصاریؒ آکھدے نیں کہ تصوف اوہ علم اے جیہدے نال نفس دی صفائی، اخلاق دی صفائی، اندرلی تے باہرلی دنیا دی تعمیر تے تشکیل تے اندرلی باہرلی دنیا دا علم ہو جاندا اے۔ امام قشیریؒ وی ایہدا مطلب ”باطن دی تعمیر تے اصلاح تے نالے اسی اخلاق دی پاکیزگی“ قرار دیندے نیں۔ امام غزالیؒ آکھدے نیں کہ تصوف نفس دیاں خواہشاں نوں مُکھا دیندا اے۔ دل نوں ”غیر اللہ“ توں پاک کر دیندا اے۔ حضرت ابوالحسنؒ نوری ایہدے وچ ایناں گُوادھا کر دے نیں کہ تصوف ”غیر شرعی“ نفسانی خواہشاں نوں ترک کر دین داناں اے۔ کجھ بزرگ تصوف نوں اعلیٰ اخلاق داناں وی دیندے نیں۔

سید عبدالقادر جیلانی نے واضح لفظوں و سچ گل مگائی اے کہ تصوف اٹھان شیواں
داناں اے :

- (1) سخاوتِ ابراہیمی (2) رضائے سخی (3) صبرِ ایوب (4) مناجاتِ کبریا
(5) غربتِ یحییٰ (6) خرقہ پوشی موسیٰ (7) سیاحتِ عیسیٰ (8) فقر سرورِ کائنات
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم۔

دو جیاں زبانوں دے ادب وانگوں پنجابی ادب وچ وی تصوف نوں بیان
کیتا گیا اے۔ پنجابی شاعری دی تاریخ اُتے جہات پائیے تے شاعری دی ابتدا
امی صوفیانہ فکر توں ہوندی اے۔ پنجابی زبان دے پہلے شاعر شاہ شمس سبزواری
سامنے آوندے نیں۔ ایہہ دکھری گل اے کہ اوہناں کول تصوف دے مسئلیاں
اُتے گھٹ شعر بھج دے نیں پر اخلاقی شعراں دا گھانا نہیں اے۔ ایہناں دے ای
اک سمکالی حضرت فرید الدین مسعود گنج شکر نیں جیہناں نوں پنجابی دا پہلا تے باقاعدہ
شاعر دسیا جاندا اے۔ اوہناں دی شاعری وچ آخرت دا خوف تے نیک عملوں دی
تلقین تے بوہتا زور دتا گیا اے۔ عبادت دے نال نال بندیاں دے حقوق دے
معاملات وی ایہناں دے بولوں وچ موجود نیں۔

اٹھ فریڈا وضو ساج صبح نماز گزار جو سر سائیں نہ نوں سو سر کپ اتار
عبادت دے نال صبر تے شکر دی تلقین وی آپ کول بھج دی اے۔ کیوں
جے ایہہ کیفیت انسان دے دل دیاں بے چینیاں نوں وی دُور کر دی اے تے
تلے ای دنیا دی حقیقت وی کھل کے سامنے آجاندی اے۔ بابا فرید رحمۃ اللہ علیہ
آکھدے نیں :

رکھی سکی کھائے کے ٹھنڈا پانی پی فریڈا ویکھ پرائی چوڑی ترسائیں جی
مُغلاں دے دُور وچ شاہ حسین لاہوری داناں سامنے آوندا اے۔ ایہہ

مست الست بزرگ سن تے حضرت بایزید بسطامی رحمۃ اللہ علیہ دے ملامتہ فرقتے نال تعلق رکھدے سن۔ شاہ حسین ہجور رحمۃ اللہ علیہ پنجابی ادب نوں اک نویں صنف ”کافی“ نال آشنا کیتا تے اپنیاں کافیاں نوں دکھریاں وکھریاں راگاں دے مطابق لکھیا۔ شاہ حسین وحدت الوجود دے قائل سن۔ اوہناں اُتے جذب دی کیفیت رہندی سی تے ایہو جذبہ اوہناں دیاں کافیاں وچ وی موجود اے۔ ملاپ تے جدائی دیاں کیفیتاں آپ دیاں کافیاں وچ بڑے درد نال بھریاں لہجہ دیاں نیں۔ اوہناں دی نوکلی کچھان اوہناں دیاں رمزناں میں جیہڑیاں اوہ اپنیاں کافیاں وچ ورتدے نیں۔ آپ دے والد جو لہ ہے سن، ایس لٹی اوہناں دے کلام وچ ساریاں رمزناں ایسے پیشے دے حوالے نال لہجہ دیاں نیں :

گھم چر خڑیا — تیری کتن والی جیوے

نلیاں وٹن والی جیوے

چر خا بولے سائیں سائیں باٹر بولے توں

کہے حسین فقیر سائیں دا میں ناہیں سب توں

چرخے توں جسم مراد لیندے نیں تے چرخے نال تعلق رکھن والیاں چیزاں

جویں نکلا، ماہل، تند، پونی، ممتا انسان دے عمل نوں ظاہر کردیاں نیں اوہ اپنے

رہتی عشق نوں ایہناں علامتاں راہیں اپنی شاعری وچ لیاؤندے نیں۔

مُغل دُور دے دوجے وڈے صوفی شاعر حضرت سلطان باہونیس۔ بابا فرید رحمۃ اللہ علیہ

وانگوں ایہہ وی عربی تے فارسی دے عالم سن تے اوہناں نے ایہناں نرباتاں وچ

ڈھیر ساریاں کتاباں لکھیاں نیں۔ سلطان باہو پنجابی شاعری وچ سی حرفی دے موڈھی

نیں۔ چومصرعیاں نوں اردو دے حروف بجا دی ترتیب توں شروع کردے نیں۔

اپنا مطلب ایہناں چوہناں مصرعیاں وچ انج پورا کر دے میں جویں فارسی وچ رباعی

کردی اسے۔ سلطان باہو نے اپنیاں سی حرفیاں وچ دنیا توں نفرت، مرشد نال عقیدت
تے نفس نوں مارن تے زور دتا اے۔ اوہناں نے اپنی شاعری راہیں بندے نوں
اللہ تک اپڑن دی تلقین کیتی اے :

الف ایہ تن میرا چشماں ہووے میں مرشد دیکھ نہ رجاں ہو
لُوں لُوں دے مڈھ لکھ لکھ چشماں اک کھوللاں اک کجاں ہو
اتنیاں ڈٹھیاں صبر نہ آوے ہور کتے دل بھجاں ہو
مُرشد دا دیدار ہے باہو مینوں لکھ کر ڈراں تجاں ہو

مُغل دَور دے زوال دے شروع وچ اک ہور وڈے صوفی شاعر سامنے
آؤندے نیں۔ ایہہ بابا بلجے شاہ ہوری نیں۔ اوہناں اُتے اکثر مستی تے مدہوشی
طاری رہندی سی۔ اوہ وحدت الوجود تے وحدت الشہود دونوں دے قائل نیں۔
ذکر تے علم دی تلقین سب توں بوہتی کردے نیں۔ تجھے شاہ نے اپنیاں کافیاں وچ
بے باک لہجے دا استعمال کیتا اے۔ ایس گل توں وی اوہناں دے یقین دی بچگی دا
علم ہو جاندا اے کہ اوہ جس اعتماد تے بھروسے نال گل کردے نیں اوہدے چکھے
اللہ نال جان پچھان تے قرب دی انتہا ہو سکدی اے :

ح مینوں چھڈ گئے آپ لد گئے میں وچ کیہ تقصیر
راتیں نیند نہ دن سکھ سستی اکھیں پلٹیا نیر

ایس ساری کافی وچ اک مان تے بھروسے دی فضا بھدی اے۔ مُغلاں
دے آخری دَور وچ تے انگریزاں دی حکومت دے پہلے ورہیاں وچ پنجابی
دے دو وڈے صوفی شاعر سامنے آؤندے نیں میاں محمد بخشؒ تے خواجہ غلام فریدؒ۔
میاں محمد بخشؒ ہوراں مجازی عشق نوں حقیقت تک اپڑن دا وسیلہ بنایا تے "سیف الملوک"
راہیں تصوف دیاں منزللاں پوریاں کیتیاں۔ اوہناں کول تصوف دی بنیاد عشق اے :

قصے ہو رکھے دے اندر درد اپنے کچھ ہوں

بن پیراں تاثیراں نہیں بے پیرے کد روون

عشق دے فلسفے اُتے سیف الملوک وچ 114 شعر لکھدے نہیں۔ ایس

توں اڈ اوہناں کول استغنا دا مسئلہ وی اہمیت رکھدا اے۔ ایس نوں بطور مسئلے دے اوہناں توں پہلیاں صوفیاں نے بیان نہیں کیتا۔ استغنا ہر پاسیوں بے نیاز ہو جانا نہ چنگی تے اتران تے نہ مندی تے گھبرانا۔ ایہدی وجہوں اوہ صبر، شکر، تقویٰ تے توکل دیاں منزلاں نوں پاندے نہیں۔ میاں صاحب دی اک ہور منزل وی انوکھی اے تے اوہ دے حیرت دی۔ ایہ حیرت اک صوفی اُتے اوس ویلے طاری ہوندی اے جد اوہ سلوک دیاں ساریاں منزلاں پوریاں کر لیندا اے تے بن اوہ اللہ دی ذات نوں اپنے سامنے دیکھدا اے۔

خواجہ غلام فرید وی مجازی حوالے نال عشق حقیقی تک اپڑن دا درس دیندے نہیں۔ سچل مرست وانگوں خواجہ صاحب وی ہفت زبان شاعر سن۔ مارواڑی تے ہندی زبان وی جاندے سن۔ فقہ، تفسیر، حدیث، منطق، علم الانساب تے رمل نجوم دے نال نال موسیقی وچ وی دلچسپی رکھدے سن۔ ایسے مشاہدے پاروں اوہ ”دوستی نوں وصال دی علامت بناندے نہیں کہ فطرت سب توں وڈی استاد ہوندی اے۔“ کافی دی صنف وچ خواجہ صاحب اُچا درجہ رکھدے نہیں۔ وحدت الوجود دے قائل سن تے ایہدے ای مبلغ وی سن۔ اوہناں دی سب توں وڈی خوبی اوہناں دے لہجے دی مٹھاس اے جیہدے وچ اوہ اللہ دیاں دکھو وکھریاں جھفتاں تے شانناں بیان کردے نہیں :

عشقی رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وی اوہناں دی شاعری وچ چوکھا لکھدا اے۔

ہر صورت عین عیان آیا

بن دلبر شکل جمان آیا

عشقی رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وی اوہناں دی شاعری وچ چوکھا لکھدا اے۔

پنجابی شاعری دی جھولی صوفی شاعراں نے تصوف نال بھری ہوئی اے۔
 علی حیدر ملتانی، سید ہاشم شاہ تے ہدایت اللہ دے ناں دی تصوف وچ جانے
 پکھانے نیں۔ روایتی تصوف تے ہر شاعر کول لبھ جاندا اے۔ اوہ بھانویں ارث شاہ
 دی نیمبر ہووے تے بھانویں مولوی غلام رسول دی احسن القصص، اقبال دائم دا
 جگنماہ ہووے تے بھانویں پیر فضل گجراتی دی غزل۔

(غیر مطبوعہ)

